

MAXMUR HAYOTI VA SHE'RIYATIDA INDIVIDUALLIK

Jamoliddin Temirov,

Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti magistranti

jtemirov9319@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Maxmur hayotining she'riyatiga ko'rsatgan ta'siri, shoirda individual jihatlarining shakllanishiga sabab bo'lgan omillar mustaqil yondashuv asosida bayon etilgan.

Kalit so'zlar: ijodkor, individuallik, milliylik, ijtimoiy qatlam, ijodkor tili, arz.

INDIVIDUALITY IN MAKHMUR'S LIFE AND POETRY

ABSTRACT

In this article, the influence of Makhmur's life on his poetry, the factors that caused the formation of individual aspects of the poet are described based on an independent approach.

Key words: artist, individuality, nationality, social stratum, artist's language, complaint.

KIRISH

Ma'lum bir ijodkorning hayoti va individual jihatlarini o'rganishda u yashagan muhit, o'sha davrda ishlatilgan til, ijtimoiy hayotga aloqador voqeliklar ham katta ahamiyatga ega ekanligi sir emas. Shu jihatdan so'zning qudrati, qo'llanishi ijodkorning mahorati va u yashagan muhit haqida ma'lumot berishi mumkin. Bu borada ijodkor ijodini o'rganishda individuallik masalasi ham katta ahamiyatga ega, individuallik (lot. individuum — bo'linmas) — muayyan narsa va hodisa, shaxs va jonivorning o'zigagina xos, betakror, xususiy belgilaridir. Adabiyotshunoslikda individuallik deyilganda, badiiy tasvirlanuvchi obrazning o'ziga xos xususiyatlarini ijodkor o'z asarida qay darajada hayotiy, haqqoniy aks ettirganligini ko'rsatib beruvchi omili bo'lishi kerakligi tushuniladi. Aynan shu jihat badiiy asar, asar qahramonining o'ziga xosligi uning milliyliги va qaysi ijtimoiy qatlamga mansubligini ham belgilaydi. Bir so'z bilan aytganda, ijodkorning o'ziga xos tili va uslubiga xos belgilar ham individuallikni tashkil etadi. Shu jihatdan, "konkret ijodkor merosini to'laqonli tushunish va xolis baholash uchun uning hayot yo'li haqida to'liq tasavvurga ega bo'lish muhim ahamiyat kasb etadi. Ya'ni, adabiyotshunoslikdagi tadqiqot

metodlaridan biri — biografik metodning to‘la samara bilan ishlashi uchun konkret ijodkor hayoti va faoliyati haqidagi hujjatlarga ega bo‘lish lozim.”¹

ADABIYOTLAR TAHLILI.

Qo‘qonda yashab ijod qilgan Maxmur hayoti va ijodiga doir ma‘lumotlar unchalik ham ko‘p emas. Adabiyotshunoslar va adabiyot ixlosmandlariga uning ilk bora “Guliston” jurnalida bosilib chiqqan “Hapalak” she‘ri ma‘lum edi. Ushbu she‘rdan keyin Maxmur ijodi maktablarning adabiyot darsliklariga kiritilgan va oliy o‘quv yurtlari uchun tayyorlangan “O‘zbek adabiyoti tarixi xrestomatiyasi”²da hamda “O‘zbek poeziyasining antologiyasi”³ ham bosilib chiqqan.

Undagi ma‘lumotlarga ko‘ra: “Maxmur haqida juda oz ma‘lumotga egamiz. Fazliy “Majmuat-ush-shuaro”da Maxmurning Umarxon saroyida yashagan mashhur olim va shoir Akmalning o‘g‘li ekanini aytadi. Maxmurning hayoti haqida boshqa ma‘lumotlarga ega emasmiz”⁴ – deb aytilgan. Yuqorida ta‘kidlangan Fazliy qalamiga mansub “Majmuat-ush-shuaro” tazkirada Maxmurning 500 ta g‘azali kiritilgani ma‘lum. XX asrning 50-yillarida Maxmurning ilk devoning topilishi o‘qituvchi Po‘latjon Qayumov va Asqarali Hamroaliyev (Charxiy)lar nomi bilan bog‘liq. Bu qo‘lyozma devon o‘z tarkibiga Maxmurning hajviy yumoristik she‘rlari, tarix va qasidalarini o‘z ichiga olganligi qayd etilgan.

Qo‘lyozmani ko‘chirgan kishining nomi, shuningdek shoirning ijod namunalarining yozilgan yili va qo‘lyozmaning qachon yozilganligi yoki ko‘chirilgan yili haqida ma‘lumotlar uchramaydi. Faqat bir she‘rning yozilgan yili hijriy 1229-yil (1813—1814) deb ko‘rsatilgan.

“Bu devonda shoirning 3417 misrani tashkil etgan 69 asari bo‘lib, ular muxammas, mustahzod, g‘azal, masnaviy, ruboiy, qit‘a va bahri madid shaklida yozilgan she‘rlardir.”⁵

Yuqorida ta‘kidlab o‘tilganidek, Maxmur hayotiga doir ma‘lumotlar kamligi sababidan biz uning hayotiga oid voqea-hodisalarni o‘rganishda Maxmurning asarlariga, davr adabiy muhitida yozilgan bayoz va to‘plamlarga murojaat qilamiz.

NATIJALAR

Shoir Maxmur Qo‘qon xonligining markazi bo‘lgan Qo‘qon shahrida tug‘ilgan. Uning tug‘ilgan yili hozirgacha fanga ma‘lum emas. Lekin ba‘zi ma‘lumotlarga ko‘ra, uning tug‘ilgan davri sifatida XVIII asrning oxirgi choragi taxmin qilinadi. Shoirning

¹ Quronov D. Adabiyotshunoslikka kirish: Oliy o‘quv yurtlari uchun darslik.—T.: A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashr., 2004 y, 18-bet

² O‘zbek adabiyoti tarixi xrestomatiyasi, t. II, b. 224, Toshkent.

³ O‘zbek poeziyasining antologiyasi, b. 189, Toshkent, 1948.

⁴ O‘zbek poeziyasining antologiyasi, b. 189, Toshkent, 1948.

⁵ Aziz Qayumov. “Maxmur.” O‘zbekiston SSR Fanlar akademiyasi nashriyoti. Toshkent-1958.

otasi Shermuhammad kelib chiqishi Qo‘qon shahri yaqinidagi Boytuman qishlog‘idan bo‘lgan. Maxmurning otasi Akmal taxallusi bilan she‘rlar yozgan. Akmalning she‘rlari Fazliy tomonidan yig‘ilgan «Majmuat-ush-shuaro» tazkirasida va Sharqshunoslik institutidagi boshqa bayoz va to‘plamlarda uchraydi.

P. Qayumovga ko‘ra, Mulla Shermuhammad Akmal Qo‘qon shahridagi Madrasayi Mirda mudarrislik qilgan. Shoir Akmal to‘g‘risida qisqacha ma‘lumot “Tuhfat ul-ahbob fi tazkirat-ul as‘hob” asarida ham uchraydi. Bu asarning muallifi Qori Rahmatullo Akmalning kamolga yetishgan, iqtidorli shoir ekanini, uning adabiyot ixlosmandlari orasida ancha obro‘ga ega bo‘lganini aytadi. Bu asar muallifiining yozishicha, Akmal tojik va o‘zbek tillarida yozilgan ikkiga devon tuzgan.¹ Lekin bu asarda Akmalning, xuddi Maxmur kabi tug‘ilgan va vafot etgan yili haqida ma‘lumot uchramaydi.

Aytishlariga qaraganda, Mulla Shermuhammad Akmal o‘z davrining tanilgan xattotlaridan Turdialining qiziga, Maxmurning bo‘lajak onasiga uylangan. Xattot Turdiali esa o‘z davrida katta naqshli yozuvlar yozish bo‘yicha shuhrat topganligi aytib o‘tilgan. O‘z navbatida, Maxmurning ijod ahli vakillaridan biri bo‘lib ulg‘ayishiga oilaviy ijodiy muhit sabab bo‘lgan bo‘lsa, ne tong!

Maxmur otasi rahbarlik qilgan madrasada o‘qigan. Aziz Qayumov u yoshlik yillaridan adabiyotga qiziqqanligini, she‘rlar mashq qila boshlagani, va bu she‘rlari orqali adabiyot shinavandalari orasida muhokama mavzusi bo‘lganligini qayd etadi.²

Maxmur oilasida iqtisodiy jihatdan qiyinchiliklar, muhtojliklar bo‘lganini she‘rlarida qayd etadi. Hatto, farzandlarini ham ta‘minlay olmaganini bir she‘rida kuyinganicha yozadi:

*Har se atfoli duogo ‘ye, ki hazrat donand,
Har sero banda tasadduq kunam az hazrati jon.
Ro‘zi id ast nadorand libose har se,
Onchi zodand zamon nav hamon, tarz hamon.*³

Shoir oilasining iqtisodiy tomonlama muhtojlik ichida yashagani bir qator she‘rlarida ta‘kidlanadi. Maxmurning “Maxmurning Amir Umar Sultonga arzi” sarlavhali she‘ri quyidagicha boshlanadi:

*Ey jahongiri dinu-dunyo ham,
Berdi haq dinu davlatingni baham.
Arz etar xokisor Maxmuring,
Banda zodi zalili mahjuring...*⁴

¹ Tuxfat-ul axbob fi tazkirat-ul as‘hob, Sharqshunoslik institutining qo‘lyozmasi, № 1857, varaq 15 a.

² Aziz Qayumov. “Maxmur.” O‘zbekiston SSR Fanlar akademiyasi nashriyoti. Toshkent-1958.

³ Maxmur devoni, 49-bet.

⁴ Maxmur devoni, 21-bet.

She'ning avj nuqtalarida esa uyida yeyish uchun ovqati ham yo'qligi, bir hovuch ham g'alla qolmagani shoirning quyidagi misralarida bayon qilinadi:

*Kechalar yotgani na qo'shim bor
Kunduzi ichgani na no'shim bor.
Bir hovuch na uyimda g'allam bor,
Ikki gaz na boshimda sallam bor.
Boshima gaz desamki, sallam yo'q
Salla desam, uyimda g'allam yo'q.¹*

XULOSA

Bir so'z bilan aytganda, Maxmur iqtisodiy jihatdan yaxshigina qiynalgani, bolalarining yo'qchilikdan ezilayotganini ko'rish u uchun og'ir bo'lgan va bunday hol hech bir oilaga dahl solmasligini istashi ko'p she'rlaridan ma'lum. Va ijodkor bir she'rida qo'lidan she'r yozishdan boshqa ish kelmasligini afsus ila qayd etib ketgan:

*Na maro kasb na dar dast hunar g'ayr az she'r
Na maro yovare, na dodare g'ayr az-shon
Na maro g'alla zi ahdi tu rasid, na joma
Na maro boisi avqoti amal hast ayon.²*

Maxmurning tiliga e'tibor bersak, Aziz Qayumov tomonidan yig'ilgan to'plamdagi she'rlarining aksariyat qismini tojik tilida yozilganligining guvohi bo'lamiz. U atrofidagi kimsalarning johilligidan, nodonligidan kuyinganicha davr jamiyatiga nisbatan g'azab ko'zi bilan qaragani "Arzi qishlog'i Hapalak ba janobi Said Umar Sulton"ida yozadi:

*Shaho, kamina duogo'yi ibni Akmalro...
Buvad zi jam'i g'ulomat Skandaru Doro.
Ba davri chun to jahongir qay ravo boshad,
Kamina bandai doiy fitad zi g'am az po...*

Maxmur bu kabi she'rlari yuqori tabaqa vakillari bo'lmish shoh va uning atrofidagi kimsalarning xalq boshiga solgan ko'rguliklarni, ularning sababkorlarini ayovsiz tanqid ostiga olib, real hayot voqeligini yoritish yo'lidan bordi. Maxmur ijodi va hayotining uyg'unligi haqida Aziz Qayumov yozadi: "Maxmur she'rlari XIX asr boshlarida Qo'qon xonligidagi ijtimoiy hayotni, xonlar va beklar zulmida ezilgan mehnatkash dehqonlarning og'ir ahvolini, ko'p ilg'or fikrli kishilarning xor-u zorlikda yashaganini real va aniq ifodalaydi va uning xalqparvar shoir ekanligini ko'rsatadi."³

¹ Maxmur devoni, 21-bet.

² Maxmur devoni, 22-bet.

³ Aziz Qayumov. "Maxmur." O'zbekiston SSR Fanlar akademiyasi nashriyoti. Toshkent-1958. 29-bet.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Quronov D. Adabiyotshunoslikka kirish: Oliy o‘quv yurtlari uchun darslik.—T.: A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashr., 2004 y, 18-bet.
2. O‘zbek adabiyoti tarixi xrestomatiyasi, t. II, b. 224, Toshkent.
3. O‘zbek poeziyasining antologiyasi, b. 189, Toshkent, 1948.
4. Aziz Qayumov. “Maxmur.” O‘zbekiston SSR Fanlar akademiyasi nashriyoti. Toshkent-1958.
5. Tuxfat-ul axbob fi tazkirat-ul as’hab, Sharqshunoslik institutining qo‘lyozmasi, № 1857, varaq 15 a.
6. Maxmur devoni